

Голові разової спеціалізованої
вченої ради PhD 13409
ЗВО «Відкритий міжнародний
університет
розвитку людини «Україна»
доктору юридичних наук, доценту
кафедри галузевого права та
загальноправових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
ЗВО «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна»
Георгію ПОПОВУ

ВІДГУК

офіційного опонента

завідувача кафедри приватного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктора юридичних наук, професора
ХАРИТОНОВА Євгена Олеговича
на дисертацію **РАЧИНСЬКОГО Руслана Юрійовича**
на тему: «**Цивільно-правовий механізм регулювання
сімейних відносин в Україні**»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Сім'я традиційно визнається одним із фундаментальних соціальних інститутів суспільства, який забезпечує відтворення населення, формування особистості, передачу моральних і культурних цінностей, а також реалізацію особистих немайнових та майнових прав її членів. Водночас динамічний розвиток суспільних відносин зумовлює необхідність постійного вдосконалення правового механізму регулювання сімейних відносин відповідно до сучасних потреб та викликів.

Особливої актуальності дослідження набуває в умовах реформування національної правової системи та її адаптації до європейських правових стандартів. Інтеграційні процеси України до європейського правового простору вимагають перегляду традиційних підходів до правового регулювання сімейних відносин. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження Р.Ю. Рачинського включає в себе анотацію, вступ, три розділи (вісім підрозділів), висновки, список використаних джерел (177 найменувань) та додатки.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, є належним чином обґрунтованими та логічно вмотивованими. Автором проведено комплексне дослідження цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин в Україні, яке базується на ґрунтовному аналізі національного законодавства, міжнародно-правових актів, практики Європейського суду з прав людини, судової практики України, а також значного масиву вітчизняних і зарубіжних наукових джерел.

Обґрунтованість сформульованих у дисертації наукових положень забезпечується використанням сучасної методології наукового пізнання, яка включає загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження. Застосування системного, формально-юридичного, порівняльно-правового, історико-правового та логіко-юридичного методів дозволило автору всебічно дослідити природу сімейних правовідносин, визначити особливості їх цивільно-правового регулювання, виявити наявні законодавчі прогалини та сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо їх усунення.

У першому розділі автором досліджено теоретико-правові засади сімейних відносин, проаналізовано їх сутність як об'єкта цивільно-правового регулювання, висвітлено особливості становлення та розвитку сімейного законодавства, а також запропоновано класифікацію шлюбних і сімейних правовідносин. Другий розділ присвячено характеристиці шлюбних правовідносин як особливого виду сімейних правовідносин, дослідженню правової природи квазішлюбних відносин та особливостей механізму цивільно-правового регулювання шлюбних відносин. У третьому розділі здійснено аналіз зарубіжного досвіду регулювання сімейних відносин та запропоновано

конкретні напрями вдосконалення цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин в Україні.

Наукові висновки дисертації логічно випливають із проведеного дослідження, є послідовними та взаємопов'язаними між собою. Особливої уваги заслуговують положення щодо удосконалення правового регулювання квазішлюбних відносин, забезпечення публічності майнового режиму подружжя, захисту прав кредиторів у сімейних майнових правовідносинах, а також гармонізації національного законодавства із сучасними європейськими стандартами. Запропоновані автором рекомендації мають належне теоретичне підґрунтя, спираються на результати проведеного аналізу та характеризуються практичною спрямованістю.

Важливим свідченням належного рівня обґрунтованості результатів дослідження є їх апробація у наукових публікаціях та виступах на науково-практичних конференціях. Основні положення дисертаційної роботи отримали належне висвітлення у фахових наукових виданнях, що підтверджує їх наукову значущість та відповідність вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів. Положення, винесені на захист, є достатньо обґрунтованими, логічно послідовними та науково достовірними. Їх переконливість забезпечується комплексним характером проведеного дослідження, використанням сучасної методології наукового пізнання, широкої нормативно-правової бази та значного масиву наукових джерел. Наукові результати дисертації ґрунтуються на аналізі положень Конституції України, Цивільного кодексу України, Сімейного кодексу України, міжнародно-правових актів, практики Європейського суду з прав людини, законодавства зарубіжних держав, а також сучасних доктринальних підходів до розуміння цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в зокрема, в тому, що автор дисертаційну роботу репрезентує як цілісне монографічне вивчення

цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин. У дослідженні цей механізм визначено як багаторівневу сукупність правових регуляторів та диспозитивних засад, спрямованих на реалізацію самовизначення учасників відносин і гарантування безпеки їхніх майнових інтересів у межах цивільного обігу.

Автором вперше:

- сформульовано та обґрунтовано концепцію цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин як інтегрованої системи диспозитивних засобів, імперативних вимог публічності, принципів та інструментів, що забезпечують автономію волі суб'єктів у майнових відносинах, баланс інтересів подружжя та наскрізний захист добросовісних третіх осіб у цивільному обігу;
- доведено необхідність запровадження принципу безумовної публічності майнового режиму подружжя в Україні для його чинності щодо третіх осіб, незалежно від форми регулювання (законний чи договірний режим). Обґрунтовано, що це вимагає внесення інформації про наявність та зміст шлюбного договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (або створення спеціалізованого реєстру, за аналогією з Болгарією);
- розроблено та запропоновано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення публічності майнового режиму подружжя», який запроваджує норму (нова ч. 3 ст. 95 СКУ), що встановлює вимогу набуття чинності шлюбним договором для третіх осіб лише з моменту включення відповідної інформації до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно;
- обґрунтовано пропозицію щодо надання кредитору права на судовий поділ майна подружжя шляхом встановлення режиму роздільності за умови браку особистого майна у боржника; при цьому зауважено, що імплементація такої норми дозволить адаптувати позитивні здобутки Польщі до українських реалій. Так, запропоновано доповнити Сімейний кодекс України

статтею 73-1, яка є важливим інструментом запобігання зловживанню правом у сфері сімейних майнових відносин;

У дослідженні удосконалено:

– класифікацію шлюбних та сімейних правовідносин з огляду на необхідність систематизації багатогранності сучасних сімейних зв'язків та урахування сучасних тенденцій розвитку сімейного права. Це досягнуто шляхом подальшого розвитку класифікації за чотирма ключовими критеріями (юридичний статус, зміст, стадія розвитку, суб'єктний склад). Ключовою авторською новацією стало запровадження класифікації за юридичним статусом, яка чітко розмежовує: шлюбні відносини (включно з фактичними шлюбами); квазісімейні відносини (зокрема, опіка, піклування, усиновлення); та виділяє категорію «інші сімейні відносини», що охоплює неформальні спільноти та одностатеві партнерства. Така детальна класифікація є необхідною для розуміння динаміки сімейних відносин та їхньої еволюції, що дозволяє систематизувати різноманітні типи сімейних зв'язків, забезпечує детальний аналіз їхньої природи та підвищує точність правозастосування в умовах значних трансформацій у розумінні та практиці сімейних відносин;

– Положення щодо правового регулювання майнових відносин у квазішлюбних союзах та обґрунтовано системну неспроможність чинного механізму забезпечити належний захист як майнових, так і особистих немайнових прав. Встановлено, що ключовий імператив удосконалення цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин обумовлений стратегічним курсом України на європейську інтеграцію та міжнародно-правовим обов'язком з виконання рішення ЄСПЛ у справі «Маймулахін і Марків проти України» щодо усунення дискримінації. Доведено, що в умовах конституційних обмежень (ст. 157 Конституції України) та з огляду на воєнний стан, які унеможливають зміну дефініції шлюбу (ст. 51), єдиним легальним та найбільш ефективним шляхом забезпечення принципу рівної гідності та надання необхідного обсягу прав як одностатевим, так і різностатевим парам є

запровадження альтернативного правового інституту реєстрованого партнерства, що відповідає передовій європейській традиції та вимогам ЄСПЛ;

– пропозиції щодо гармонізації українського законодавства з європейським досвідом, зокрема, обґрунтовано, що успішний цивільно-правовий механізм регулювання сімейних відносин в Україні має інтегрувати не лише інструменти приватної автономії (шлюбний договір), але й систему наскрізного захисту добросовісних кредиторів та соціально вразливих верств населення, що є спільним рисою усіх проаналізованих європейських правопорядків. Доведено, що це вимагає посилення імперативних вимог щодо публічності та превентивного контролю, що виражається у необхідності запровадження обов'язкової державної реєстрації шлюбного договору для його чинності щодо третіх осіб (за досвідом Литви та Франції), а також запозичення механізмів захисту кредиторів, включаючи можливість судового встановлення роздільного режиму майна на вимогу кредитора (досвід Польщі);

Подальшого розвитку набули:

– положення щодо унікальної природи сімейних відносин як об'єкта цивільно-правового регулювання, доведено, що вони істотно відрізняються від інших цивільно-правових відносин через свій особливий соціальний характер, специфічний суб'єктний склад та переважання особистих немайнових прав. Ця фундаментальна відмінність імперативно обумовлює необхідність існування окремих принципів, інститутів та норм сімейного права, які, з одного боку, забезпечують індивідуальні інтереси членів сім'ї та суспільні інтереси, а з іншого – повинні постійно адаптуватися до динамічних змін соціального інституту під впливом сучасних факторів. Таким чином, сімейні відносини визначено як сукупність суспільних відносин, що виникають на законних підставах між членами сім'ї (шлюб, споріднення, усиновлення) і ґрунтуються на паритетності особистих немайнових та матеріальних прав учасників відносин, маючи на меті забезпечення стабільності сім'ї, захисту прав її членів та гармонійного розвитку суспільства, що вимагає переосмислення традиційних правових механізмів та розробки адекватних новацій;

– питання розмежування шлюбу як формального юридичного акта та сім'ї як ширшого соціального феномена. Доведено, що шлюб є лише однією з можливих підстав для створення сім'ї, яка водночас охоплює кровну спорідненість, усиновлення та фактичні шлюбні відносини. Встановлено, що шлюб та сім'я, будучи фундаментальними соціальними інститутами, постійно еволюціонують під впливом суспільних, культурних та правових змін, що призводить до більшої різноманітності форм сучасних сімейних відносин. Зазначено, що шлюб є не лише юридичним актом, а й складним соціальним контрактом, який виконує важливі функції соціалізації, передачі культурних цінностей, забезпечення емоційної підтримки та стабільності. Сім'я водночас стикається з новими викликами, пов'язаними зі зміною соціальних ролей та глобалізацією. На цьому підґрунті зроблено висновок, що правове регулювання сімейних відносин має бути гнучким та адаптивним для того, щоб відповідати цим трансформаціям і забезпечувати ефективний захист прав та інтересів усіх членів сім'ї, незалежно від форми їхнього сімейного зв'язку, що вимагає гнучкого та адаптивного правового реагування;

– теоретичні положення щодо специфіки цивільно-правового регулювання шлюбних відносин, які полягають у балансі між імперативними та диспозитивними нормами. Доведено, що диспозитивність шлюбного договору, яка ґрунтується на автономії волі та добросовісності, дозволяє подружжю самостійно врегульовувати майнові відносини. Водночас встановлено, що їхнє застосування імперативно обмежується нормами законодавства щодо недопустимості порушення прав дитини та встановлення явно несправедливих умов для одного з подружжя. Таке поєднання забезпечує правову визначеність у шлюбі та гарантує додатковий захист інтересів одного з подружжя, зокрема, через застосування спеціального строку позовної давності у спрах щодо майна після розірвання шлюбу. Найголовніше, доведено, що диспозитивність повинна бути імперативно обмежена захистом прав добросовісних третіх осіб у цивільному обігу, оскільки відсутність публічної достовірності майнового

режиму створює системні ризики для кредитного ринку та суперечить європейській правовій традиції.

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у правотворчій, правозастосовній, науково-дослідній та освітній діяльності. Запропоновані автором підходи до вдосконалення цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин спрямовані на підвищення ефективності захисту прав та законних інтересів учасників сімейних правовідносин, усунення законодавчих прогалин і колізій, а також забезпечення гармонізації національного законодавства із європейськими правовими стандартами.

Практичну цінність мають розроблені автором пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання квазішлюбних правовідносин, підвищення рівня публічності майнового режиму подружжя, удосконалення механізмів захисту прав кредиторів у сімейних майнових правовідносинах, а також рекомендації щодо розвитку договірних засад регулювання сімейних відносин. Реалізація зазначених пропозицій сприятиме підвищенню правової визначеності у сфері сімейних правовідносин та удосконаленню правозастосовної практики.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані: у нормотворчій діяльності – під час підготовки проєктів нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення сімейного та цивільного законодавства України; у правозастосовній діяльності – при вирішенні спорів, пов'язаних із шлюбними, сімейними та квазішлюбними правовідносинами, поділом майна подружжя, укладенням та виконанням шлюбних договорів; у науково-дослідній сфері – для подальшого розвитку наукових досліджень проблем цивільно-правового регулювання сімейних відносин; в освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Сімейне право», «Цивільне право», «Актуальні проблеми сімейного права», а також при підготовці підручників,

навчальних посібників, методичних рекомендацій та проведенні науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти.

Відтак, результати дисертаційного дослідження мають належне практичне спрямування та можуть бути використані для подальшого вдосконалення правової доктрини України.

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в наукових публікаціях. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою, результати й досягнення якої було отримано автором особисто. Усі сформульовані в ній положення та висновки обґрунтовано на основі власних авторських досліджень з посиланнями на актуальні й сучасні наукові праці. Результати дисертації відповідним чином висвітлено у 14 наукових працях, з яких 5 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 1 стаття у науковому виданні іншої держави, 8 тез наукових доповідей. Якість та кількість наукових публікацій здобувача за темою дисертації вказує на високий рівень апробації і сумлінність виконання нею публікаційних завдань з оприлюднення наукових результатів, висновків і рекомендацій, отриманих при здійсненні наукової праці.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Р.Ю. Рачинського, вбачається за доцільне звернути увагу на окремі положення та висновки дисертації, що потребують уточнення або додаткової аргументації, та можуть слугувати підґрунтям наукової дискусії, зокрема:

1. У дисертації недостатньо розкрито питання цивільно-правової відповідальності за порушення сімейних прав та обов'язків. Незважаючи на те, що автор досліджує механізм цивільно-правового регулювання сімейних відносин, проблематика підстав, форм та особливостей застосування цивільно-правової відповідальності у сімейній сфері висвітлена фрагментарно. Більш ґрунтовний аналіз цього питання сприяв би комплексному розкриттю змісту досліджуваного механізму.

2. Позитивно оцінюючи проведене автором дослідження європейських стандартів правового регулювання сімейних відносин, слід зазначити, що поза достатньою увагою залишилися питання впливу правового режиму воєнного стану на реалізацію та захист сімейних прав в Україні. У контексті сучасних викликів доцільним було б поглибити дослідження особливостей виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин в умовах збройної агресії, а також відповідних проблем правозастосовної практики.

3. У дисертаційній роботі (с. 6-7) автор характеризує шлюбний договір як один із ключових інструментів цивільно-правового регулювання сімейних відносин. Разом із тим поза межами дослідження залишилися питання ефективності застосування шлюбних договорів у сучасній судовій практиці України та аналіз причин їх відносно невисокого поширення.

4. Дисертаційне дослідження характеризується належним рівнем теоретичного опрацювання проблематики цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин. Разом із тим дисертаційне дослідження значно виграло б від ширшого використання емпіричних матеріалів, насамперед результатів узагальнення судової практики за останні роки. Залучення більшої кількості судових рішень, статистичних даних щодо розгляду сімейних спорів, а також аналізу тенденцій судової практики дозволило б більш повно обґрунтувати висновки автора щодо ефективності чинного механізму правового регулювання сімейних відносин та необхідності його вдосконалення.

Утім висловлені зауваження та рекомендації характеризують складність дослідженої проблематики, здебільшого є побажаннями почути більш розгорнуту аргументацію окремих думок здобувача та суттєво не пливають на її загальну позитивну оцінку та науково-практичну значущість.

Загальний висновок. Узагальнюючи наведене, дослідження Р.Ю. Рачинського свідчить про високий рівень наукової компетентності здобувача у досліджуваній проблематиці, а дисертація є самостійним,

З урахуванням викладеного вище дисертаційне дослідження Рачинського Руслана Юрійовича на тему «Цивільно-правовий механізм регулювання сімейних відносин в Україні» за змістом, обсягом, актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає встановленим вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її автор Рачинський Руслан Юрійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Опонент:

завідувач кафедри приватного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Євген ХАРИТОНОВ

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:

Проректор з наукової роботи
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Мінас АРАКЕЛЯН